

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

mgr. Dominika Marcinkowskiego

pt. Czechosłowacka prasa wobec sytuacji politycznej w PRL (1980-1989)

przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Małgorzaty Świder, prof. UKEN

Stosunki polsko-czechosłowackie w latach 80. XX wieku w dużej mierze zdeterminowane zostały powstaniem masowego, niezależnego od rządzących nad Wisłą komunistów, ruchu związkowego NSZZ „Solidarność”. Czechosłowackie władze, obawiając się przeniknięcia niebezpiecznej idei na swoje terytorium, zdecydowanie ograniczyły możliwości kontaktów między mieszkańcami obydwu państw i zajęły wrogie stanowisko wobec procesów zachodzących w PRL. Istotne znaczenie w ich zwalczaniu odgrywała polityka informacyjna, w tym obraz wewnętrznej sytuacji sąsiedniego państwa, kreowany na łamach oficjalnej prasy, pozostającej narzędziem rządzących w procesie jednostronnej komunikacji ze społeczeństwem.

Ukazanie sposobu w jaki czechosłowacka prasa opisywała sytuację polityczną w Polsce na przestrzeni lat 1980-1989 jest głównym celem badawczym rozprawy. Ponadto, w pracy podjęto próbę rekonstrukcji głównych tendencji istniejących w narracji prasowej na temat polskich spraw politycznych, a także próbę określenia proporcji, jakie dziennikarze zachowywali między podawaniem faktów, a intencjonalnym tworzeniem obrazu rzeczywistości pożądanego przez decydentów prasy. Istotnym zamiarem badawczym było scharakteryzowanie treści i form materiałów prasowych (rodzaje i cechy), prezentacja zwrotów, stylistyki oraz odmian narracji, stosowanych do informowania o sprawach publicznych (propaganda i nowomowa), ustalenie zakresu intensywności z jaką pisano o poszczególnych wydarzeniach w PRL oraz odtworzenie hierarchii nadawanej przez redakcje publikowanym tekstom. W tym kontekście ważnym było zidentyfikowanie czynników mających wpływ na kształt prasowego obrazu Polski, a także wyjaśnienie ich roli.

Z racji podjętej tematyki i określonych celów badawczych podstawę źródłową rozprawy stanowią teksty opublikowane na łamach dzienników, tygodników i miesięczników o profilu polityczno-społecznym, które ukazywały się w latach osiemdziesiątych legalnie,

stanowiąc główne składniki oficjalnego systemu prasowego w CSRS. Równie ważne są dokumenty archiwalne proveniencji czeskiej i polskiej, pozyskane w trakcie kwerend w Archiwum Narodowym Republiki Czeskiej (Národní archiv České republiky), Archiwum Służb Bezpieczeństwa w Pradze (Archiv bezpečnostních složek), Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie, Archiwum Akt Nowych w Warszawie oraz Archiwum Ośrodka Karta. Bazę źródeł uzupełniają wydane drukiem edycje dokumentów oraz dzienniki, wywiady i wspomnienia zawierające opinie uczestników wydarzeń z okresu, który obejmuje ramy chronologiczne rozprawy.

Udokumentowany proces badawczy przeprowadzony został przy zastosowaniu historycznego warsztatu naukowego. Nadrzędną rolę odegrała wewnętrzna krytyka źródeł (hermeneutyka), zmierzająca do ustalenia na ich podstawie zdarzeń, mających miejsce w przeszłości. Narrację stworzono przede wszystkim na bazie metod bezpośredniego i pośredniego ustalania faktów (indukcja i dedukcja), metody filologicznej, a także metod analitycznej i syntetycznej. Wszystkie z nich stanowią podstawowe metody wykorzystywane w badaniach historycznych, pomagające historykowi w skutecznym odczytywaniu informacji zawartych w źródłach, a także ich weryfikacji i interpretacji. Ze względu na podjętą problematykę, podejście rozszerzone zostało o metodologię nauk społecznych. Niezwykle przydatne okazały się elementy analizy zawartości prasy, czyli metody przeznaczony do badania komunikowania masowego, która skupia się na poznawaniu samego przekazu, zadając podstawowe pytania o jego charakter (Kto jest autorem? Co mówi? W jaki sposób? Jakim kanałem? Do kogo? Jaki ma cel?). W przypadku analizy zawartości prasy, przede wszystkim wykorzystane zostały techniki badania związków między przekazem, a jego nadawcą oraz rzeczywistością i czasem, w których przekaz ten powstał. W trakcie badań znaczenie miała także koncepcja i techniki wykorzystywane w analizie dyskursu, rozumianego jako wzajemnie powiązany zbiór tekstów oraz praktyk ich tworzenia, rozpowszechniania i odbierania. Metoda ta zakłada, że pojedynczo analizowane przekazy nie mają większego znaczenia, a zyskiwane jest ono dopiero poprzez ich powiązanie z innymi elementami dyskursu oraz osadzenie w kontekście, w którym zostały wytworzone.

Rozprawa składa się z trzech rozdziałów, posiadających układ chronologiczno-problemowy.

W rozdziale pierwszym przedstawiono obraz wydarzeń związanych z powstaniem i legalną działalnością NSZZ „Solidarność” w latach 1980-1981. Scharakteryzowano pierwsze informacje jakie na temat strajków pojawiały się w prasie CSRS. Zrekonstruowano

sposób wyjaśniania przyczyn, które doprowadziły do wybuchu robotniczych niepokojów i powstania niezależnego od władz, ruchu związkowego. Wskazano wewnętrzne i zewnętrzne czynniki mające wpływ na obraz wydarzeń w Polsce, wykreowany przez prasę w Czechosłowacji. Omówiono relacjonowanie biegu ówczesnych wydarzeń politycznych, przepełnionych kryzysami w stosunkach między PZPR a Solidarnością. Starano się wyjaśnić ich wykorzystanie w wewnętrznej propagandzie CSRS.

W rozdziale drugim scharakteryzowano sposób w jaki czechosłowacka prasa informowała o sytuacji politycznej w Polsce od momentu wprowadzenia stanu wojennego 13 grudnia 1981 r., do referendum zorganizowanego przez polskie władze 29 listopada 1987 r. Uwagę skupiono na wykładni zgodnej, z którą uzasadniano wprowadzenie stanu wojennego, relacjonowaniu wydarzeń związanych z brutalnym postępowaniem władz wobec robotniczych protestów, wyrażaniu deklaracji poparcia dla polityki PZPR oraz potępianiu stanowisk zajmowanych przez zachodnie państwa. W tej części pracy prześledzono także doniesienia prasowe poświęcone wydarzeniom mającym stanowić dowód na opanowanie sytuacji w kraju – zniesienie stanu wojennego, druga pielgrzymka papieska, czterdziestolecie ludowej Polski, wybory do Sejmu PRL, X Zjazd PZPR oraz wspomniane referendum, dotyczące tempa wprowadzania reform gospodarczych i politycznych.

W rozdziale trzecim skupiono się na sposobie przedstawiania obrazu sytuacji politycznej w PRL w latach 1988-1989, czyli w schyłkowym okresie rządów partii komunistycznej. Scharakteryzowano w nim doniesienia dziennikarskie traktujące o dwóch falach robotniczych protestów w 1988 r. Omówiono ewoluujący obraz taktyki przyjętej przez rządzących wobec kształtującej się opozycji politycznej. Przedstawiono wydarzenia, które zapisały się w historii jako punkty zwrotne, wyznaczające początek zmiany systemowej w Polsce – obrady Okrągłego Stołu, wybory czerwcowe oraz utworzenie rządu Tadeusza Mazowieckiego. Rozdział ten zamyka opis tematyki polskiej, zawarty w miesięczniku „Lidové noviny” – jedynym piśmie niezależnym, mogącym w choć minimalnym stopniu stanowić alternatywę informacyjną dla prasy wydawanej za zgodą władz partyjno-państwowych.

W zakończeniu pracy podsumowano najważniejsze wnioski płynące ze zrealizowanych badań. Stwierdzono, że większość materiałów prasowych poświęconych sytuacji politycznej w PRL, jakie publikowane były na łamach czechosłowackiej prasy w latach 1980-1989, spełniało przesłanki komunikatów propagandowych, zorientowanych na kształtowanie percepcji wydarzeń i wywoływanie reakcji zgodnej z intencjami

komunistycznych władz. Uznano, że głównym celem kształtowanego obrazu wydarzeń w Polsce było wywołanie niechęci Czechów i Słowaków do procesów zachodzących nad Wisłą i niepożądaną przez KPCz drogi rozwoju społecznego.